

Jane Austen i roman 19. stoljeća: obrazovanje fokalizacijske svijesti

Jukić, Tatjana

Source / Izvornik: **Književna smotra : Časopis za svjetsku književnost, 2020, 52, 11 - 19**

Journal article, Published version

Rad u časopisu, Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:131:987974>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-04-22**

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

Jane Austen i roman 19. stoljeća: obrazovanje fokalizacijske svijesti

Ovaj esej o Jane Austen (1775–1817) započela bih općenitijom primjedbom o romanu, jer je roman onaj žanr u kojemu je Austen domislila sebe kao autoricu, jednako kao što je žanrovski domislila sâm roman i potom ga, kao usavršenu pripovjednu inteligenciju, ostavila u naslijeđe viktorijanskim piscima. Na to upozorava još Ian Watt (1957: 296) u glasovitoj studiji o usponu romana, kad kaže da je engleski roman potpuno dosegnuo zrelost upravo s Austen. Prema Wattu, Austen je prevladala dualizam kojim su Henry Fielding i Samuel Richardson obilježili roman 18. stoljeća: premostila je jaz između “realizma procjene” kakvome je bio sklon Richardson i Fieldingova “realizma prikaza”, te između “unutarnjega i izvanjskoga pristupa liku” (1957: 297). Watt to povezuje s činjenicom da se u njezinim romanima svijesti jednoga lika prešutno pridružuje “privilegiran status”, pri čemu “identifikaciju” osigurava “pripovjedač u ulozi nepristrana analitičara” (1957: 297). Drugim riječima, roman u 19. stoljeću konstitutivno ovisi o izumu fokalizacijske svijesti, odnosno o domišljanju fokalizacijske svijesti: instancije koja nije isto što i pripovjedač, nego za sebe zahtijeva poziciju gdje puca granica između lika i pripovjedača, granica između pripovjedača i priče, i ne da se rekonolidirati u korist jednoga ili drugoga. Fokalizacijska svijest nije ni lik ni pripovjedač, premda sudjeluje u oboma, ili možda upravo zato što sudjeluje u oboma. Ustvari, situacija fokalizacijske svijesti usporediva je sa psihoanalitičkom situacijom: ta svijest ne pripada ni pacijentu ni analitičaru, iako sudjeluje u oboma, ili možda upravo zato što sudjeluje u oboma.

Svakako je simptomatično što Watt, kad govori o Austen, pripovjedaču pripisuje ulogu upravo analitičara (*analyst*); time, hotimice ili ne, njezino pripovijedanje povezuje sa psihoanalizom. Gotovo bi se moglo reći da roman 19. stoljeća najdosljednije nagoviješta psihoanalizu upravo domišljanjem fokalizacijske svijesti; nimalo slučajno, Freud je bio pažljiv i zainteresiran čitatelj viktorijanskih pripovjedača¹. To bi značilo da je, za psihoanalizu, roman

18. stoljeća zamisliv kao stanovita trauma utemeljenja, a da roman 19. stoljeća, i to već s Jane Austen, ne samo priziva ili nagoviješta psihoanalizu, nego otvara prostor za kritiku Freudovih pozicija.

Utoliko odnos romana i fokalizacijske svijesti odgovara relacijama koje Jane Austen opisuje u glasovitoj prvoj rečenici *Ponos i predrasuda* (*Pride and Prejudice*, 1813), kad kaže: “Univerzalno je priznata istina da neoženjenu muškarcu s pristojnim imutkom nužno treba supruga” (2006: 3).² U vrijeme kad Austen piše *Ponos i predrasuda*, a to je ukupno petnaestak godina na izmaku 18. i početku 19. stoljeća, roman je nalik neoženjenu muškarcu s pristojnim imutkom: u tome času roman tek treba dosegnuti zrelost, iako je već akumulirao znatan kapital, pa se pokazuje da znatan kapital nije adekvatan i dostatan uvjet zrelosti i da romanu treba još nešto ne bi li realizirao svoj konstitutivni potencijal. To nešto je fokalizacijska svijest: ona romanu dopušta i od njega zahtijeva da sebe odredi primarno kao relaciju, uvijek nauštrb onoga što bi bio roman sam, roman kao koncept. Fokalizacijska svijest zbog toga je uvijek donekle erotična, jednako kao što je unaprijed erotična (i ironična) zamisao o neoženjenu muškarcu kojemu *nužno treba* supruga. Uostalom, u romanima Jane Austen brak sadržava i zadržava erotizam jedino onda kad se pokaže da u njemu prevladava odnos, nezvjestan i kontingentan, a nauštrb, podjednako, sebičnih interesa i univerzalno priznatih istina. To bi ujedno bio zametak filozofije braka u romanima Jane Austen, ali i zametak filozofije romana: i u romanu i u braku koncept ustupa mjesto odnosu.

Ako bismo ijednome pojedinačnom autoru mogli pripisati izum fokalizacijske svijesti u romanu i za roman, bila bi to Austen. I doista, Austen je obilježila prekretnicu u povijesti romana, jer je različite pripovjedne suviškove i ekscese romana 18. stoljeća preradila u obrazovanu narativnu inteligenciju, koja koherenciju nalazi u izumu fokalizacijske svijesti. Fokalizacijska svijest drži roman na okupu time što privlači različite pripovjedne ekscese i suviškove sebi i u sebe, i to kao instancija gdje ne prestaje pucati granica između priče i pripovjedača, pa je eksces sadr-

¹ Još u zaručničkim pismima koje 1880-ih izmjenjuje s Marthom Bernays – dakle, prije izuma psihoanalize – Freud pokazuje izrazit kritički interes za viktorijanske pripovjedače. Vidi npr. Freud 2008: 81 i Jukić 2012.

² Svi prijevodi iz romana u ovome eseju su moji.

žan i zadržan u toj frakturi, sada kao zahtjev da se proizvede subjektivnost čija će jedina zadaća biti prijevod pripovjednih ekscesa u obrazovanje.³ Jane Austen sve svoje romane mobilizira oko obrazovanja fokalizacijskih svijesti: u *Razboru i osjećajnosti* (*Sense and Sensibility*, 1811) to je Elinor Dashwood, u *Ponosu i predrasudama* to je Elizabeth Bennet, u *Emmi* (1815–1816) to je Emma Woodhouse, u *Nagovoru* (*Persuasion*, 1818), to je Anne Elliot... Uostalom, i Henry James je svoje romane mobilizirao oko sličnoga postupka, a s Henryjem Jamesom počinje roman modernizma, jednako kao što s Jamesom počinje moderna teorija pripovijedanja: James nam zapravo ne dopušta da funkcionalno razdvojimo roman od teorije romana. Mnogi važni kritičari i naratolozi ističu bliskost fokalizacijskih postupaka Austen i Jamesa, naprimjer Lionel Trilling ili Wayne Booth. U pravilu ističu i Jamesovu zajedljivost prema Austen, ili barem prema njezinim obožavateljima.⁴ David Lodge primjećuje da je James škrto pisao o Austen i škrto je hvalio, a to je, kaže, “jedna od velikih zagonetki i razočaranja u povijesti književnosti, jer mu je od svih ranijih romanopisaca ona vjerojatno najbliža po duhu i brizi za formalno umijeće” (1991: 17). Ipak, možda upravo izrazita bliskost s Austen objašnjava zašto je James prema njoj bio kritičan i zajedljiv, onako kako se “ja” ponaša u psihoanalitičkom procesu.

Oko takvih konfiguracija mogla bi se zamisliti intelektualna povijest 19. stoljeća, jer se u fokalizacijskoj svijesti oprimjeruje moderna subjektivnost u tome stoljeću. Zbog toga se naše razumijevanje modernosti, ali i subjektivnosti, ustvari prelama kroz intelektualnu operaciju romana. Kad govorimo o fokalizacijskoj svijesti, doista je posrijedi izum, ili domišljanje, koje za sebe zahtijeva izvjesnu optičku apartnost, spektakularnost, neobičnu pripovjednu vidljivost. James naprimjer svoje fokalizacijske svijesti zove reflektorima. U tome smislu fokalizacijska svijest usporediva je s teorijom, jer *theoria*, sa svojom optičkom etimologijom (grč. “pogled”, “vidjeti”), znanje opisuje u relacijama spektakularnosti:

³ O tome da je Austen bila kritična prema ekscesima i suvišcima u romanu 18. stoljeća mnogo se pisalo. Claudia L. Johnson naprimjer, čak i kad upozorava na to da se Austen naslanja na žensku autorsku tradiciju 18. stoljeća, ističe da se Austen negativno odredila prema ekscesima te tradicije: prema “radikalnom feminizmu” Mary Wollstonecraft, “pretjeranoj gotici” Ann Radcliffe, “eskalaciji melodrame” kod Fanny Burney (1995: 191). Umjesto toga, nastavlja Johnson, Austen se odlučila za “pomno uzdržano umijeće” (1995: 191). Slično tome, Janet Todd uspoređuje Austen s Richardsonom, uz zaključak da je, za razliku od Richardsona, Austen težila “jezgrovitijoj pripovjednoj prozi” u kojoj je zadržala “intenzitet” a da se pritom nije utekla “Richardsonovu ekscesu” (2006: 20). Prema Tonyju Tanneru, Austen je “gotovo defenzivno” nastojala usvojiti “minimalističku” ako ne i marginalnu koncepciju svoje umjetnosti” – za razliku od Richardsona ili Waltera Scotta (1986: 2).

⁴ Vidi Trilling 1957: 49–50, Booth 1983: 243. I Watt (1957: 297) upozorava na bliskost fokalizacijskih postupaka Austen i Jamesa.

theoria znači da se stanovita vidljivost mobilizira za znanje i kao znanje, zbog čega sama vidljivost ne može izmaknuti pretenziji na znanje i njegovim prerogativima. Najzad, zato roman 19. stoljeća nagoviješta ne samo psihoanalizu, nego i film, i to film kao osobitu strukturu znanja, uz implikaciju da su film i psihoanaliza dijelovi iste moderne intelektualne formacije.⁵

Ponos i predrasude, roman koji je Austen naposljetku objavila 1813. godine, od posebne je važnosti za taj argument. *Ponos i predrasude* i inače je posebno važan za razumijevanje Jane Austen, jer sama Austen ističe da je u njemu usavršila svoj jezik i svoje pripovjedno umijeće, do te mjere da je roman zbog toga, kaže, presvijetao i preblistav, i zapravo mu nedostaje sjene (1959: 299). Ta je njezina primjedba zanimljiva već zato što Austen u njoj domišljeno pripovijedanje povezuje s previše svjetlosti. To, međutim, ne znači da domišljeno pripovijedanje koincidira s teorijom (teorijom kao znanjem zamišljenim u relacijama spektakularnosti), nego prije da domišljeno pripovijedanje dopušta kritiku same teorije kao stanovitoga ekscesa ili suviška: jer *Ponos i predrasude* nije naprosto svijetao i blistav nego je, kaže Austen, presvijetao i preblistav. Dovedemo li taj njezin komentar do krajnjih konzekvencija, značilo bi to da je domišljeno pripovijedanje uvjet da teorija sama sebe razmotri u relacijama ekscesa, suviška, možda čak intelektualnog skandala. S tim u vezi zanimljiv je još jedan detalj: *Ponos i predrasude* vjerojatno su najčešće *ponovno* čitan roman engleske književnosti. Walter Scott već 1826. spominje da je *Ponos i predrasude* pročitao “barem triput”.⁶ Također, katalozi iz 1950-ih pokazuju da su *Ponos i predrasude* sve to vrijeme bili pretiskivani otprilike dvaput češće od, primjerice, *Emme*.⁷ I opet, to ne bi značilo da su *Ponos i predrasude* roman koji traži ponovljeno čitanje i iscrpljuje se u logici ponavljanja, nego prije da je posrijedi roman koji se ne može iscrpiti ili opsegnuti ponavljanjem, nego svaki put iznova suočava čitatelja sa suviškom samoga sebe, to jest sa sobom kao sa stanovitim suviškom, ekscesom, skandalom.

I doista, u *Ponosu i predrasudama* Austen mobilizira fokalizacijsku svijest ne naprosto oko prorade i prerade pripovjednoga ekscesa u edukaciju, nego prije oko uvida da eksces nastavlja opterećivati tako zamišljeno obrazovanje, sada kao eksces unutar same fokalizacijske inteligencije koja je za taj proces instrumentalna. Pokazuje to već naslov romana: i

⁵ Na sličan argument računa Stanley Cavell (1996: 10), kad upozorava da izum filma koincidira s izumom psihoanalize. Prema Cavellu, i film i psihoanaliza proizlaze iz nastojanja da uhvate u fokus patnju nesretne žene, čiju će nesreću proraditi u svoje fundacijsko znanje – ako je u slučaju psihoanalize posrijedi znanje o histeriji i nesvjesnome, u slučaju filma to se znanje sedimentira u žanru melodrame. Tu ženu Cavell zato opisuje kao neznanku, koju će film, odnosno psihoanaliza, saznati (ili ne).

⁶ Vidi Austen 2006: lxiv.

⁷ Vidi Lodge 1991: 11.

ponos i predrasude upozoravaju na određeni suvišak u intelektualnim procesima i na precjenjivanje svijesti. Nadalje, Austen upozorava da je precjenjivanje svijesti neodvojivo od precjenjivanja samosvijesti, jer i ponos i predrasude opisuju svijest u bitnom zabavljenju i zadovoljnu samom sobom. Austen time zapravo sugerira da je precjenjivanje svijesti uvjet zamisli o modernom sebstvu. A to je i opet sugestija neobično bliska psihoanalizi: Freud tako ističe da je "ja" sklonu precjenjivanju sama sebe i da se istina u psihoanalitičkom procesu konstituirala na onome mjestu gdje "ja" počne prepoznavati sebe kao sitničavo, egoistično, neiskreno i nesamostalno (1992: 176).

Priča romana razvija se kao elaboracija tih pretpostavki. Ona počinje s obitelji Bennet, pripadnicima nižeg plemstva u engleskoj provinciji. Žele li opstati, Bennetovi moraju osigurati dobre brakove svojim brojnim kćerima, i to barem dvjema najstarijima, Jane i Elizabeth; one su ujedno najinteligentnije i najljepše. Jane i Elizabeth već na početku upoznat će primjerene udvarače, gospodina Bingleyja i gospodina Darcyja. Od njih dvojice, Darcy je inteligentniji i bogatiji. Roman tako od početka inteligenciju i obrazovanje povezuje sa simboličkim kapitalom, odnosno s kapitalom općenito: s posjedom, imutkom i investicijom. Neće proći dugo, međutim, a Elizabeth će se narcistično i bez zadržke gnušati nad Darcyjevim ponosom i ohološću, pa roman njezinu inteligenciju – i svoju fokalizacijsku svijest – spremno određuje kao inteligenciju predrasude: posrijedi je inteligencija koja sebe precjenjuje, inteligencija koja je ekscesna jer sebi bez krznanja pripisuje stanoviti poželjni suvišak. Štoviše, Elizabeth nije obilježena samo predrasudom, a nasuprot Darcyjevu ponosu, nego njezina mana i sama uključuje ponos, zajedno s predrasudom. Elizabeth je obilježena i ponosom i predrasudama; njezina je inteligencija od početka *dvostruko* ekscesna.

Roman će takvu Elizabeth izložiti nesmiljenoj pripovjednoj edukaciji. Ta je edukacija načelno nezaključiva i ne dopušta subjektivnost zabavljenju vlastitim ekscesima, čak i ako su ti ekscesi ekscesi inteligencije. Ukratko, posrijedi je obrazovanje koje ne dopušta ponos ni predrasude. Ako to znači da Austen roman pretvara u obrazovanje, pokazuje se da *Ponos i predrasude* ispunjavaju obećanje *Razbora i osjećajnosti*, njezina prvog objavljenog romana: u *Ponosu i predrasudama*, fokalizacijska svijest uči, prvo, o tome da razbor i osjećajnost nisu dva pojma postavljena u opreku nego označavaju aspekte iste relacije i, drugo, da se ta relacija ne prestaje obrazovati, formirati, kultivirati. (U *Razboru i osjećajnosti* fokalizacijska svijest, Elinor Dashwood, to zna otpočetka i prati učenje kod drugih. To je možda ključna razlika između dvaju romana.)⁸ Iz čega slijedi da se

subjektivacija na kakvu računa roman ne preklapa potpuno s ustrojem romana, pa se paralelno s domišljanjem fokalizacijske svijesti odvija izrazita emancipacija pripovijedanja. To je okvir unutar kojega Austen domišlja problem subjekta i subjektivnosti. Kod Austen, obrazovana subjektivnost pretpostavlja uzmak fokalizacijske svijesti od pretenzija da obuhvatno upravlja naracijom – od pretenzija na pripovjednu kontrolu – pri čemu dolazi do emancipacije pripovijedanja, uvijek donekle u odmaku od subjektivnosti i *paralelno* s procesima subjektivacije. Zato emancipaciju pripovijedanja u romanima Jane Austen ne treba tražiti u njezinim fokalizacijskim svijestima, nego na mjestima gdje priča te svijesti zatječe nespemne i ranjive, a događaji poprimaju karakter devijacije, skretanja, odstupanja od plana. Takva emancipacija pripovijedanja presudna je za ono što obično opisujemo kao politiku romana u 19. stoljeću: roman u 19. stoljeću je demokratski instrument ne (samo) zato što je načelno dostupan svima, nego prije zato što načelno nije do kraja dostupan nikome. Drugim riječima, ako fokalizacijska svijest trpi od i zbog suviška inteligencije, u romanu se to trpljenje bilježi kao osobita inteligencija samoga romana, inteligencija njegova vlastitog ekscesa, ekscesa pripovijedanja (ekscesa priče, ekscesa događaja), koji subjektivacija ne opseže i ne može opsegnuti.

Logično, takav intelektualni ustroj *Ponosa i predrasuda* posebno se jasno razotkriva u događaju koji se u romanu opisuje kao možda najizrazitije skretanje s puta. To je Elizabethin posjet Darcyjevu imanju Pemberley, na sjeveru Engleske, nekoliko mjeseci nakon što je Elizabeth odbila prvu Darcyjevu prosidbu. Elizabeth s ujakom i ujnjom prvotno planira obilazak Jezerskog područja, no zbog ujakovih poslova oni putovanje neplanirano krata i preumjeruju u Derbyshire, da bi ujak i ujna Gardiner potom nenadano odlučili opet malo skrenuti s puta i razgledati čuveni Pemberley. (U toj epizodi Austen se oslanja na praksu karakterističnu za putovanja Engleskom krajem 18. stoljeća, kad bi putnici nekim krajem obilazili znamenite posjede, premda ne bi poznavali obitelj vlasnika, niti bi nužno pripadali istoj klasi.) Sve što će se događati u drugoj polovici romana proizlazi iz toga skretanja s puta, koje fokalizacijska svijest ne može nego prepoznati kao devijaciju; Elizabeth takve devijacije redovito opisuje kao *perverse-ness*, perverziju. To je ujedno trenutak kad sama Elizabeth postaje prizorište neočekivanoga sentimentalnog

čajnost – nastavlja na *sense*, semantički i asonancijski, jer *sense* u engleskom jeziku označava i razbor i osjetila, točnije, označava to da razbor i osjetila valja zahvatiti ne kao oprečne pojmove, nego kao relaciju. Ako to znači da Austen korespondira s filozofijom empirizma, to jednako znači da bi roman mogao biti najdosljednija artikulacija empirizma u 19. stoljeću. Kako kaže Gilles Deleuze, empirizam je nalik na engleski roman: empirizam znači razmišljati kao romanopisac, biti romanopisac u filozofiji (Deleuze i Parnet 1996: 68).

⁸ Engleski naslov, *Sense and Sensibility*, rječitiji je u tome smislu od hrvatskog prijevoda: *sense* i *sensibility* nisu u opreci kao razbor i osjećajnost, nego se *sensibility* – osjetljivost, osje-

preokreta, dakle devijacije, jer shvaća da počinje osjećati naklonost prema dotad mrskome Darcyju; to je zaokret koji se ne bi dogodio da fabula nije skrenula s puta. Tako se pokazuje da je obrazovanje fokalizacijske svijesti funkcija emancipacije pripovijedanja (onako kako funkciju shvaćamo u matematici), ali ne i obratno: pripovjedna emancipacija nije funkcija fokalizacijske svijesti. Ako događaji u romanu možda i podliježu kontroli pripovjedačice, ne podliježu kontroli fokalizacijske svijesti, a fokalizacijska svijest nalazi se u poziciji da na njih odgovori. Zato događaj ima vrijednost interpelacije za fokalizacijsku svijest, a fokalizacijska svijest nalazi svoj smisao u reformaciji i transformaciji. Tome u prilog govori završni ulomak romana: “S Gardinerovima su uvijek bili najintimniji. Darcy, kao i Elizabeth, zaista su ih voljeli; i oboje su bili izrazito svjesni najtoplije zahvalnosti prema osobama koje su, dovedši nju u Derbyshire, bile sredstvo njihova spajanja” (Austen 2006: 431). Roman, dakle, ne završava konstatacijom da se Elizabeth udala za Darcyja, da je zbog toga bila sretna i da je time završio proces njezine (re)formacije. Suprotno, roman završava komentarom da su Elizabeth i Darcy ostali intimno bliski s Gardinerovima, zbog čijega su se neplaniranoga skretanja uopće susreli u Pemberleyju.

Tako se intimnost u *Ponosu i predrasudama* definira ne samo kao intimnost s drugom osobom, nego i kao intimnost s događajem. To je intimnost koja odgovara empirizmu, ako se složimo s Gillesom Deleuzeom, da empirizam označava razmišljanje s veznikom “i”, umjesto mišljenja glagolom “jest” i glagola u “jest” i za glagol “jest”. Upravo je zato, kaže Deleuze, empirizam nalik na engleski roman, pa je empirizam ustvari stjecaj romana i filozofije.⁹ I empirističko shvaćanje sućuti podliježe takvoj zamisli o intimnosti, a onda i politička vrijednost koju empirizam pripisuje sućuti. Deleuze tako ističe da kod Davida Humea simpatija, sućut, proizlazi iz sklonosti, odnosno naklonosti, a sklonost je infleksija blizine (*proximity*) nekome ili nečemu; prema Humeu, ljudi su “mnogo manje egoistični nego što su skloni” (Deleuze 1993: 24). Upravo kad analizira prikaz društva u romanima Jane Austen, Tony Tanner se utječe Humeovu razumijevanju društva, pa kaže da Hume ne računa na stabilnu diferencijaciju između riječi *society* and *company*; napominje da je kod Austen ta diferencijacija još nestabilnija, u korist *company* (1986: 12). Iako bismo u hrvatskome obje riječi preveli kao društvo, *society* je pojam osvojen oko metafore, a *company* oko metonimijskih relacija (družba, druženje, blizina, kontigviteta...). Ako to znači da empiristička zamisao o sućuti pretpostavlja filozofiju, ali i političku teoriju, čija je filologija sklona metonimiji i parataksi, to također znači da se fokalizacijska svijest kod Austen formira metonimijski i

parataktično, u onoj poziciji gdje “ja” Freudove psihoanalize računa na prevlast metafore i hipotakse.¹⁰ Nadalje, to znači da metonimija i parataksa jamče emancipaciju i demokratizaciju pripovijedanja u romanu 19. stoljeća, koja se odvija *paralelno* s procesima subjektivacije i obrazovanja fokalizacijske svijesti. Upravo bi to mogla biti ključna razlika između fokalizacijske svijesti i instancije pripovjedača u engleskom romanu 19. stoljeća: ako je fokalizacijska svijest u situaciji da se stalno iznova određuje metonimijski i parataktično, pripovjedač je prema svijetu romana postavljen metaforički i hipotaktično. Parafraziram li glasovito prvo poglavlje knjige o mimezi Ericha Auerbacha, to bi značilo da je fokalizacijska svijest svijetu toga romana Homerov Odisej, a da se pripovjedač prema njemu odnosi kao starozavjetni Abraham. Najzad, to znači da je afinitet psihoanalize prema romanu 19. stoljeća uglavnom afinitet prema autoritetu toga pripovjedača, koji se obrazuje metaforično i hipotaktički i koji fokalizacijsku svijest nastoji opsegnuti kao materijal prevladavanja. Iz toga proizlazi da se u romanu 19. stoljeća naracija konstituira kao proces emancipacije i demokratizacije (paralelno, ne podudarno, s formacijom fokalizacijske svijesti i procesima subjektivacije), dok su zakon i autoritet pridruženi instanciji pripovjedača (koji se ni sam ne podudara s fokalizacijskom svijesti, ali je nastoji opsegnuti i prevladati).

Indikativno je i to što Elizabethin sentimentalni i erotski zaokret koincidira s ekfrazom: on se događa u času kad roman u sebe uključi opis vizualnog artefakta. Naime, Elizabeth će dosegnuti vrhunac obrazovanja kad se u obiteljskoj galeriji Darcyjevih u Pemberleyju upusti u promatranje i kontemplaciju Darcyjeva portreta: to je trenutak kad Elizabeth shvaća da se njezino mišljenje o Darcyju, a onda i o sebi, stubokom promijenilo. “Stajala je nekoliko minuta pred slikom u istinskoj kontemplaciji, te joj se opet vratila prije nego što su otišli iz galerije”, kaže Austen i dodaje: “U tome času, u Elizabethinu umu, izvjesno bijaše nježniji osjet prema izvorniku nego što ga je ikad osjetila na vrhuncu njihova poznanstva” (2006: 277). Indikativno je da se ta reformacija fokalizacijske svijesti događa kad Elizabeth počne slijediti unutarnju

¹⁰ Prema Romanu Jakobsonu, metafora i metonimija nisu naprosto figure koliko aspekti svake jezične proizvodnje: metonimija opisuje jezik u relacijama kontigviteta i susljednosti, a metafora u relacijama asocijacije i supstitucije. Tako Jakobson i Freudove termine razmatra kao metafore, odnosno metonimije (1987: 101, 113). Erich Auerbach usvaja sličnu proceduru kad razmatra prikaz stvarnosti u zapadnoj književnosti. Ono što su Jakobsonu metafora i metonimija, Auerbachu su hipotaksa i parataksa. Prema Auerbachu, parataksa je pripovjedna gramatika koju odlikuju metonimijske relacije i mobilizacija veznika “i”, zbog čega je prikazani svijet naglašeno povanjšten, a fenomeni su povezani bez lakuna, stalno u prvome planu. Nasuprot tome, hipotaksa znači da su naglašeni samo odlučujući momenti u pripovijesti, a ono između ne postoji, pa cjelina, usmjerenom prema jednome izdvojenom cilju, ostaje opterećena pozadinom. Vidi Auerbach 1959: 16, Said 2003: x.

⁹ Vidi Deleuze i Parnet 1996: 68, 71.

logiku kuće Pemberley – kad sama Elizabeth naglašeno prigrli logiku paratakse i metonimije.¹¹ Ako to znači da obrazovanje fokalizacijske svijesti koincidira s parataksom i metonimijom, to također znači da se portret u romanu ponaša metonimijski i parataksično: portret kod Austen nije supstitut za pripovijedanje, nego je romanu portret ono što je Elizabethi arhitektura kuće Pemberley. Zato se ne bi moglo reći da roman prisvaja portret ili ga hegemonizira, nego prije da anticipira onakvu vizualnost kakva će određite naći u izumu filma, i u punoj se mjeri konstituirati u 20. stoljeću.

U *Ponosu i predrasudama* to se osobito jasno vidi, jer Elizabeth ima dvije krize kao fokalizacijska svijest, odnosno dva izrazita reformacijska momenta. Druga reformacija događa se dok promatra portret i koincidira s ekfrazom; njoj prethodi prva reformacija ili kriza, koja se događa nekoliko mjeseci ranije, kad Elizabeth primi Darcyjevo pismo, netom nakon što je odbila njegovu (prvu) prosidbu. Darcy joj u pismu objašnjava razloge za svoju aroganciju – za svoj ponos i predrasude; to je ujedno čas kad roman počinje prikazivati i razlagati ponos i predrasude kao aspekt racionalnosti, čak racionalizma. To je i čas kad Elizabeth, suočena s Darcyjevim epistolarnim glasom, počne preispitivati sebe ne više kao instanciju racionalnosti nego kao instanciju racionalizacije; poslije će si priznati da do toga trenutka “uopće nisam poznavala sebe” (Austen 2006: 230). Austen tako i opet nagoviješta psihoanalizu; treba naglasiti i to da se fokalizacijska svijest obrazuje naglašeno u zoni dodira s drugim glasom, ili kao zona dodira s drugim glasom, kao spektakl interpelacije – zbog čega bismo i “ja” u psihoanalitičkom procesu mogli opisati kao spektakl interpelacije. Roman će to potvrditi kad kaže da je Elizabeth Darcyjevo pismo uskoro znala gotovo naizust (Austen 2006: 235), što znači da je Darcyjev glas postao tek funkcionalno razlučiv od glasa fokalizacijske svijesti. Ipak, ostaje pripovjedna činjenica da romanu taj epistolarni sraz nije bio dovoljan, i da je Elizabeth tek promatrajući Darcyjev portret funkcionalno dovršila svoje obrazovanje, kao fokalizacijska svijest. Moglo bi se reći da joj je Darcyjevo pismo trebalo kako bi spoznala sebe, no da ta samospoznaja nije dovoljna da bi se do kraja obrazovala kao fokalizacijska svijest; za to joj treba Darcyjev portret, kad samospoznaja ustupa mjesto spoznaji da “ja” nije dovoljno za priču (o romanu) koju pripovijedaju *Ponos i predrasude*. To je ujedno i funkcionalan opis razvoja romana, od 18. prema 19. stoljeću, jer upućuje na potrebu romana da napusti epistolarnu subjektiv-

nost svojih početaka (na primjer kod Richardsona) u korist izuma fokalizacijske svijesti, najizrazitije upravo kod Austen. Uostalom, *Ponos i predrasude* u obliku u kojem ih je Austen prvi put objavila 1813. i u kojemu ih danas poznajemo revizija su njezina ranijeg romana, *Prvi dojmovi (First Impressions)*, koji je po svemu sudeći bio epistolarni. To bi značilo da ono što se događa Elizabeth u *Ponosu i predrasudama* odgovara onome što se dogodilo samome romanu u petnaestak godina koliko je Austen na njemu radila.

Indikativno je i to da se obje reformacijske krize događaju kad Elizabeth otpuče iz rodnoga Hertfordshirea: Darcy će joj pismo uručiti u Kentu, Elizabeth će portret promotriti u Derbyshireu. Krize se događaju kad Elizabeth putuje Engleskom i kad se, u odnosu prema rodnome mjestu i obitelji, ponaša metonimijski i parataksično. Zauzvrat, sama Engleska prikazana je u *Ponosu i predrasudama* kao metonimijska i parataksična konstelacija, odnosno kao konstelacija koja računa na metonimiju i parataksu u onoj poziciji gdje roditelji jamče (ili iznevjeruju) autoritet, hipotaksu i metaforu. Tako je Kent južno, a Derbyshire sjeverno u odnosu na Hertfordshire, pa Elizabeth prometuje diljem Engleske i osigurava njezinu metonimijsku koherenciju. Austen posvećuje znatnu pažnju geografskim, ali i psihopolitičkim osobitostima tih grofovija, pri čemu Derbyshire označava ono najbolje od Engleske – ne čudi što roman završava preseljenjem Elizabeth u Derbyshire.¹²

Pritom 18. stoljeće favorizira portret kao onaj žanr u slikarstvu koji će presudno utjecati na obrazovanje moderne subjektivnosti, i to u kulturama koje izrazito ulažu u proizvodnju suosjećanja, posebno u Engleskoj. Lynn Hunt, povjesničarka Francuske revolucije, portret stoga uspoređuje s romanom, uz argument da je roman 18. stoljeća presudno utjecao na izum i domišljanje zamisli o ljudskim pravima: zamisli u podlozi Američke i Francuske revolucije.¹³ Suočena s portretom, slikarskim žanrom koji za subjektivnost zahtijeva primarno moment vidljivosti i spektakularnosti, Elizabeth, fokalizacijska svijest romana, suočena je zapravo s vizualnim momentom same fokalizacije, ali i sa sviješću da njezinu subjektivnost određuju podjednako samospoznaja i poslovi foka-

¹¹ Henry James stavlja fokalizacijsku svijest u sličan odnos prema arhitekturi kuće, odnosno grada, u ranome romanu *Washington Square* (1880), također uz pretpostavku da rođenje i obrazovanje fokalizacijske svijesti koincidira s metonimijom i parataksom. Kako će usput – ali pronicljivo – zamijetiti Tanner, junakinja romana *Washington Square* Jamesova je “varijanta jedne vrste heroína Jane Austen” (1986: 9).

¹² Viktorijanski roman naslijedit će tu sliku Engleske, pa Elizabeth Gaskell u romanu *Sjever i jug (North and South, 1854)* računa na sličnu metonimijsku i parataksičnu dinamiku svoje fokalizacijske junakinje, i na sličnu distribuciju engleske geografije. Valja naglasiti da je engleski sjever kod Gaskell izrazito obilježen industrijskom revolucijom, za razliku od ruralnoga juga, o čemu se u *Ponosu i predrasudama* ne govori. Kako kaže Janine Barchas, Darcyjevo imanje u Derbyshireu “sretno je i pomirljivo smješteno između industrijskoga sjevera i pastoralnoga juga” (2008: 56). Ipak, činjenica da Engleske u tim dvama romanima korespondiraju i da oba romana Englesku prikazuju kao metonimijsku i parataksičnu konstelaciju navodi na zaključak da je industrijska revolucija bila logično određite engleske modernosti te da je Britanija bila logično ishodište industrijske revolucije.

¹³ Vidi Hunt 2008, posebno 2008: 87. O Darcyjevu portretu u kontekstu britanskoga 19. stoljeća, vidi Bove 2007.

lizacije. Stoga bi se moglo reći da se roman 19. stoljeća formira u času kad proradi sućut i sentimentalnost romana 18. stoljeća i prevede ih u pripovjedni mehanizam fokalizacije. Uostalom, upravo u času dok promatra portret Elizabeth shvaća da počinje priželjkivati odnos s Darcyjem, odnos koji bi kultivirala a ne naprosto podnosila: to je čas kad je odnos s Darcyjem počinje uvjetovati, gotovo nauštrb nje same. To je i trenutak kad Elizabeth prestaje kontrolirati uvjete priče romana, kao fokalizacijska svijest, te shvaća da se njezina zamisao o regulaciji priče temelji na previsoku mišljenju o sebi i o samospoznaji, odnosno na ekscesu subjektivnosti. Također, u tome trenutku Elizabeth uviđa da je ona sama nedovoljna da drži pripovijedanje na okupu ili, točnije, uviđa da će držati pripovijedanje na okupu jedino ako sebi prizna da njoj samoj prethodi odnos, da joj prethodi relacija.

Valja naglasiti da specifična optika portreta odgovara strukturi fokalizacijske svijesti. Spomenula sam na početku da fokalizacijska svijest nije ni lik ni pripovjedač, premda sudjeluje u oboma, ili možda upravo zato što sudjeluje u oboma. Nalik na fokalizacijsku svijest, ni portret Darcyja nije Darcy, ali nije ni samo slika, premda kao portret sudjeluje u oboma. Darcyjev portret tako suočava Elizabeth s njezinim vlastitim uvjetima, pa se pokazuje da je ona romanu ono što je Darcy njoj. Gotovo bi se moglo reći da taj vizualni artefakt suočava fokalizacijsku svijest s njom samom kao s vizualnim artefaktom, zbog čega se pokazuje da fokalizacijska svijest uvijek donekle opterećuje konstituciju pripovijedanja, jednako kao što pripovjedna konstitucija romana uvijek donekle opterećuje fokalizacijsku svijest.

Štoviše, Elizabeth inzistira na tome da je na sentimentalni preokret provocira portret, ne sam Darcy. To bi moglo značiti da ono što dolazi drugo po redu (portret) semiotički prethodi prvome (Darcyju). Tako bi se zamisao o ponavljanju pokazala ključnom za procese označavanja – zamisao je to koju je prigrlila upravo psihoanaliza. Ipak, *Ponos i predrasude* zahtijevaju odmak od te pozicije jer, netom nakon što promotri i razmotri Darcyjev portret kao onoga Darcyja koji joj znači više od Darcyja, Elizabeth će naletjeti na Darcyja i posve se zbuniti. Ako Elizabeth inzistira na tome da joj je Darcyjev portret znakovitiji i značajniji od Darcyja, roman inzistira na tome da joj ne ostaje pripovjednoga vremena ni prostora kako bi oko te razlike utvrdila i ojačala sebe kao fokalizacijsku svijest. Zamisao o ponavljanju tako je narušena i oslabljena metonimijskom relacijom koju roman uspostavlja među dvama Darcyjima.¹⁴

¹⁴ Pokazuje to cijela epizoda: prije nego što uđe u galeriju i ugleda portret, Elizabeth će promotriti Darcyjevu minijaturu izloženu na polici nad kaminom, pa je portret – pokazuje se – uvijek unaprijed ponavljanje, udvostručeno. Na Darcyja će, međutim, nabasati netom nakon što izađe iz kuće razgledati park i imanje, u trenutku kad Pemberley prestane biti unutrašnjost kuće

Posrijedi je možda najizazovniji aspekt ekfrastičke epizode u *Ponosu i predrasudama*. Ne samo što Elizabeth ustrajava na tome da je Darcyjev portret, ne Darcy, presudan za uvid koji joj je prije i drugačije bio nedostupan, nego je stavljena u poziciju da gotovo isti tren nabasa na Darcyja, što govori u prilog hipotezi da roman za sebe i za Elizabeth kao svoju fokalizacijsku svijest zahtijeva metonimijski imperativ. To ne bi značilo da roman naprosto privilegira metonimijske relacije, nego bi značilo da relacije kao takve zamišlja u uvjetima metonimije. Takav je i ustroj fokalizacijske svijesti: nalik na Darcyjev portret, fokalizacijska svijest smješta se u metonimijsku vezu koju uspostavlja između lika i pripovjedača, a ne u rupturu ili u ponavljanje, zbog čega se i koherencija pripovijedanja odlučuje u metonimiji, više i izrazitije nego u metafori.

Valja dodati da je to ujedno pozicija otkud može početi rasprava o slobodnom neupravnom govoru u pripovijedanju – i opet postupku koji je obilato i značajki rabila Jane Austen i tako ga odredila za teoriju pripovijedanja. Dietrich Schwanitz opisuje slobodni neupravni govor kao formu koja “gramatički spaja perspektive mislećih i govorećih likova s perspektivom pripovjedača”, uz napomenu da ga Austen prva “u književnosti uopće svjesno uvodi u uporabu” (2000: 159). Prema Schwanitzu, Austen taj postupak prva rabi “svjesno i ekstenzivno”, i to “u engleskoj književnosti (a to u ovom slučaju znači i u književnosti uopće)”; u Francuskoj, kaže Schwanitz, to radi “Flaubert, a u Njemačkoj tek Thomas Mann” (2000: 160). Ako bismo željeli opisati slobodni neupravni govor prema fokalizacijskoj svijesti, moglo bi se reći da se slobodnim neupravnim govorom fokalizacijska svijest premješta bez ostatka u poziciju koju inače zauzima pripovjedač; to su instancije kad postaje nemoguće funkcionalno razlučiti fokalizacijsku svijest od pripovjedača. Ako je fokalizacijska svijest inače u metonimijskoj relaciji prema pripovjedaču, slobodni neupravni govor označava instancije kad ta relacija ustupa mjesto metafori, supstituciji. Jezikom psihoanalize, to su instancije kad se pripovijedanje ponaša psihotično, uz implikaciju da se psihoza događa kad se metonimijski odnosi prevedu bez ostatka u metaforu.¹⁵

i razloži se u kompleksnu mrežu prolaza, stubišta, hodnika, prozora, vidikovaca, šetnica, staza... – u trenutku kad se pokaže da je Pemberley, zajedno sa svim svojim Darcyjima, savršena metonimija.

¹⁵ Kad Schwanitz kaže da slobodni neupravni govor gramatički spaja perspektive mislećih i govorećih likova s perspektivom pripovjedača, dodaje i to da ih sintaktički ne spaja. Interesantno, Deleuze empirizmu pripisuje izrazit interes za sintaksu (1996: 73); to znači da slobodni neupravni govor pokazuje afinitet prema empirizmu po načinu na koji zadržava stanovitu sintaktičku slobodu u odnosu na gramatiku. Kad D. A. Miller inzistira na tezi da je Austen jedini engleski primjer bogolikoga pripovjedačkog autoriteta u tradicionalnome romanu, pri čemu se odnos lika i pripovijedanja kristalizira u antitezu (2005: 31–32, 42, 46), on za-

Zanimljiv je način na koji roman proizvodi takvu subjektivnost, subjektivnost posloženu oko metonimije i testiranu kroz funkciju fokalizacijske svijesti. Austen uvodi Elizabeth Bennet u pripovijedanje kao fokalizacijsku svijest nedugo nakon što roman počne, ali uz uvjet intelektualne bliskosti s Jane, njezinom starijom sestrom; Jane ima ulogu ispovjednice i pouzdanice. Jane u toj ulozi prethodi Darcyju, jednako kao što će Darcy preuzeti tu ulogu od Jane. I opet, odnos je to koji podsjeća na psihoanalitičku situaciju, s jednom sestrom u ulozi analitičarke i drugom u ulozi pacijentice. Zauzvrat, odnos dviju sestara na početku *Ponos i predrasuda* odgovara sličnoj konfiguraciji u *Razboru i osjećajnosti*, romanu koji je Austen objavila svega dvije godine prije *Ponos i predrasuda*. U *Razboru i osjećajnosti* takav su ispovjedno-pouzdanički par sestre Elinor i Marianne Dashwood, a i njihove sentimentalne, odnosno bračne priče uvelike korespondiraju sa sentimentalnim obrazovanjem Jane i Elizabeth Bennet. Zato dva sestrinska para u dvama romanima odgovaraju ustvari sestrinskim naracijama dvaju romana, uz opreznu opasku da se *Ponos i predrasuda* odnose prema *Razboru i osjećajnosti* onako kako se Elizabeth odnosi prema Jane.

Ako to znači da su *Razbor i osjećajnost* i *Ponos i predrasuda* povezani metonimijski i parataksično, to također znači da metonimija i parataksa prethode uopće zamisli o romanu Jane Austen. Prema toj zamisli, da bi roman bio roman, on s ostalim romanima kultivira metonimijske i parataksične odnose (ne i metaforu). Vidi se to i po njihovim imenima: razbor i osjećajnost, odnosno ponos i predrasuda, nisu pojmovi u opreci, nego ih roman razlaže kao pojmove i pretvara u pripovjedne relacije s uporištem u metonimiji i parataksi. Parafraziram li Deleuzea, posrijedi su razbor i osjećajnost, ponos i predrasuda, s naglaskom na veznik "i". Usto, imena dvaju romana izrazito su aliterativna i asonantna: *Sense and Sensibility*, *Pride and Prejudice*. Aliteracija i asonanca su figure koje uporište nalaze u metonimiji i parataksi: i aliteracija i asonanca računaju na to da će pojmove razložiti u metonimijske i parataksičke sklopove glasova, ovdje, u *s-n-s-n-s-n-s* i *p-r-d-d-p-r-d*. Tako su složena i imena sestara u dvama romanima: Elinor, fokalizacijska svijest *Razbora i osjećajnosti*, tvori aliteracijski par s Elizabeth, fokalizacijskom svijesti *Ponos i predrasuda* (Elinor – Elizabeth), a njihovu konfiguraciju asonantski zatvaraju njima pridružene sestre, Marianne i Jane. Zanimljivo, kasniji romani Jane Austen napuštaju tu praksu, pa njihove fokalizacijske svijesti više nemaju funkcionalne sestre-pouzdanice, jednako kao što su imena tih romana tek jedno čisto ime ili pojam: *Emma*, *Mansfield Park*, *Nagovor*.¹⁶ Fokali-

zacijske svijesti u tim romanima zato su psihoanalitička siročad, a njihovi narcizmi i melankolije više nisu lokalizirani, nego se protežu kroz cijelo njihovo obrazovanje kao sistemska prijetnja. Zbog toga obrazovanje fokalizacijskih svijesti u tim romanima ima naglašena obilježja liječenja tih svijesti.

U *Ponosu i predrasudama* Jane Bennet preuzima ulogu analitičarke, a Elizabeth pacijentice, u prilikama kad je Elizabeth sklona popustiti svojim ekscesima i prepustiti se nezajažljivoj, iskričavoj duhovitosti – onome što englesko 18. stoljeće naziva naprosto duhom. Značilo bi to da Elizabeth, fokalizacijska svijest, počinje za roman u ulozi pacijentice, premda ni roman ni ona sama taj njezin intelektualni eksces još ne povezuju s narcizmom ili melankolijom. Ipak, kad priča romana bude zahtijevala melankoličnu krizu, kriza će pogoditi analitičarku Jane, s njezinom razboritosti i umjerenosti, a ne Elizabeth, s njezinim ekscesima. Zauzvrat, obrazovanje u funkcionalnu fokalizacijsku svijest zahtijeva od Elizabeth odmak od Jane u ulozi savjetodavke ili voditeljice, a prema široj metonimijskoj mreži sličnih odnosa. U toj mreži, različiti edipski preostaci, kakve psihoanaliza povezuje s obitelji i upisuje u metaforu, ustupit će mjesto prosvijećenome erotizmu, koji uporište traži u svijetu engleskog 19. stoljeća i njegovu afinitetu za metonimiju i parataksu.

O tome svijetu precizno govori povjesničar Jürgen Osterhammel, kad ističe da su "sve britanske uprave u 19. stoljeću, neovisno o svome stranačkom sastavu" prakticirale "politiku labave obaveze u upravnim poslovima" prema "udaljenostima svih vrsta" (2014: 457). To bi značilo da je britanski svijet u 19. stoljeću ustrojen oko metonimijskoga imperativa, a Osterhammel zapravo opisuje britansku nacionalnu i svjetsku politiku u uvjetima metonimije.¹⁷ Gotovo bi se moglo reći da i roman Jane Austen i Elizabeth profitiraju od Janeine melankolije, jer tako sestrinska veza ustupa mjesto mobilizaciji *svijeta*. Zbog toga je obrazovanje fokalizacijske svijesti uvijek ujedno i političko obrazovanje, a slično vrijedi i za sam roman. Simptomatično je u tome smislu da sestrinske relacije u romanima Jane Austen nikad nisu blizanačke relacije ili relacije udvajanja: tu su uvijek još jedna ili više sestara koje zahtijevaju da se sestrinski odnosi razumiju kao difuzni metonimijski sklop. Jednako je simptomatično što su figure roditelja slabije i nemoćnije od sestara. U *Ponosu i predrasudama* otac se naglašeno izdvaja iz pripovjednih događaja i preže od odgovornosti, a majka za sebe zahtijeva položaj jedne od sestara. U *Razboru i osjećajnosti* roman

nemaruje taj sintaktički moment slobodnog neupravnog govora, jednako kao što zanemaruje metonimijsku i parataksičnu konstituciju njezinih fokalizacijskih svijesti – Millerova Austen je hipotaktična bez ostatka.

¹⁶ Vrijedi to i za rani roman *Opatija Northanger* (*Northanger Abbey*), objavljen tek 1817.

¹⁷ Britanska dominacija svjetskim financijskim tržištem u 19. stoljeću ima obilježja metafore prije nego metonimije, jednako kao što financijski kapitalizam, koji u to vrijeme počinje preuzimati ekonomski primat, podliježe logici metafore (industrijski kapitalizam ima izrazitija obilježja metonimije). O britanskom kolonijalizmu i financijskom kapitalizmu u 19. stoljeću vidi Cain i Hopkins 1986 i 1987.

počinje smrću oca, a majka se, kao i u *Ponosu i predrasudama*, ponaša poput jedne od sestara. U oba slučaja posrijedi je zajednica sestara bez funkcionalnih roditelja. Štoviše, u oba slučaja bez roditelja su i njihovi udvarači, najčešće bez oboje roditelja, ali obavezno bez oca.

Najzad, i sestrinski odnos u *Razboru i osjećajnosti* uključuje melankoličnu epizodu kao presudan aspekt obrazovanja fokalizacijske svijesti. U *Ponosu i predrasudama* melankoliji podliježe Jane, analitičarka, a Elizabeth će se naći u situaciji da se bez sestre izloži svijetu, do kraja se obrazuje kao fokalizacijska svijest i naposljetku osigura uvjete pod kojima će Jane preispitati svoju melankoliju. U *Razboru i osjećajnosti* melankoliji podliježe fokalizacijski neobrazovana Marianne, a Elinor se nalazi u situaciji da joj, kao fokalizacijska svijest i protopsihoanalitičarka, ne može pomoći. (To je i situacija koju opisuje Freud kad govori o psihoanalizi – suočen s melankolijom, psihoanalitičar je nemoćan.)¹⁸ Marianne će na kraju preživjeti, ali za to neće biti zaslužna Elinor, nego će se tako naprosto dogoditi u priči romana; taj dug romanu i priči sve vrijeme opterećuje Elinor kao fokalizacijsku svijest. U *Ponosu i predrasudama* Jane će preživjeti Elizabethinom zaslugom, to jest zaslugom obrazovane fokalizacijske svijesti; obrazovanje te svijesti, međutim, u otklonu je od psihoanalize i njezinih edipskih metafora i uporište nalazi u metonimijskim i parataktičnim sklopovima. Tako se pokazuje da je melankolija nulta točka u obrazovanju fokalizacijske svijesti u romanu 19. stoljeća i njezin nikad do kraja prorađen preostatak. Jednako tako, pokazuje se da je melankolija ona figura ili konfiguracija gdje se fokalizacijska svijest odlučuje kao psihopolitička funkcija romana.¹⁹

¹⁸ Vidi Freud 1992: 187–188.

¹⁹ Nije nevažno što je testamentarni roman Jane Austen, *Nagovor*, pripovjedna studija melankolije čije je sjedište upravo pripovjedna svijest, Anne Elliot. Pritom je *Nagovor*, uz *Razbor i osjećajnost* i *Ponos i predrasude*, jedini njezin roman u čijem je naslovu pojam, a ne ime osobe ili mjesta, zbog čega ta tri romana tvore svojevrsnu filozofsku, empirističku trilogiju. Tome u prilog govori i činjenica da *Nagovor* (*Persuasion*) u sebi okuplja aliteracijske i asonancijske sklopove u naslovima prvih dvaju romana: *Persuasion* je skup glasova u kojemu se aliteracijski i asonancijski okupljaju *Pride and Prejudice* i *Sense and Sensibility*. Najzad, ime fokalizacijske melankoličarke u *Nagovoru* – Anne Elliot – u sebi okuplja aliteracijske i asonancijske sklopove sestrinskih imena u prvim dvama romanima: Anne je zona rezonancije melankoličnih *Marianne* i *Jane*, Elliot je zona rezonancije fokalizacijskih *Elinor* i *Elizabeth*. Zato treba uzeti s rezervom Millerovu tezu da romani Jane Austen završavaju kad dosegnu istinu, pri čemu istina koincidira sa “suverenim činom imenovanja” (1989: 46). Ako to i jest značajka klasicističkog diskursa, s kojim Miller povezuje Austen, to nije značajka empirizma, koji bolje opisuje njezino pripovijedanje. Zbog toga treba uzeti s rezervom i Millerovu tezu da je “*Emma* neupitno melankolična knjiga, a *Nagovor* je samo vrlo tužan” (2005: 76); ta teza stoji jedino ako se melankolija prevede bez ostatka u registar metafore ili, jezikom psihoanalize, ako se melankolija prevede bez ostatka u registar nagona za smrti.

Zato ne čudi što je i svijet koji Austen mobilizira za pripovjednu i političku edukaciju po svome karakteru metonimičan, a ne metaforičan: to nije svijet očinskoga zakona i paternalizma, nego prije teritorij ispresijecan ugovornim odnosima, koji se ne prestaje širiti. Vrijedi ponovo istaknuti da se Elizabethina fokalizacijska svijest rekonstituira kad se Elizabeth udalji od Jane i od doma, u mjestima gdje dom ekspandira, prema svome jugu (Kent) i svome sjeveru (Derbyshire), dakle u mjestima koja su susljedna u odnosu na početni *oikos* romana. U oba slučaja Elizabeth se udaljava od Jane, no u oba Darcy preuzima Janeinu obrazovnu funkciju. Štoviše, ne samo što Darcy preuzima Janeinu ulogu, nego Darcy preuzima tu ulogu tek nakon što se u romanu i za roman izmjesti prvo u svoj epistolarni glas, glas pisma koje će napisati Elizabeth, a potom u portret, pri čemu u oba slučaja ostaje metonimijski povezan, kako s pismom i portretom, tako i s dvama teritorijima. Nadalje, u oba slučaja Elizabeth razvija specifičan odnos prema tome svijetu. Ona je putnica tim svijetom; to je svijet koji se razotkriva kao funkcija kretanja i pokretljivosti (parataksa) a ne prevlasti ili represije (hipotaksa), jednako kao što je fokalizacijska svijest u romanu funkcija pripovjednoga kretanja i pokretljivosti, a ne prevlasti ili represije.

Najzad, lekcija je to i o Engleskoj. Engleska *Ponos i predrasuda* odnosi se prema svijetu onako kako se fokalizacijska svijest odnosi prema romanu: Engleska se u modernosti politički obrazuje u svijetu i za svijet onako kako se fokalizacijska svijest obrazuje u romanu i za roman. Ako to baca svjetlo na složeni karakter viktorijanskoga kolonijalnog projekta u desetljećima koja će uslijediti, te na nerazriješen odnos Britanije prema njezinu evropskom identitetu, barem je još jedna implikacija podjednako važna: *Ponos i predrasude* pokazuju kako 19. stoljeće preuzima filozofiju i političku teoriju empirizma i preslaguje ih u romanu i za roman. Kako kaže Gilles Deleuze, empiristički svijet svijet je izvanjskosti. To je svijet u kojem je sama misao fundamentalno u odnosu prema onome Izvana; zato u tome svijetu veznik “i” svrgava s trona unutarnost glagola “biti” (2004: 163). I zato Austen zahtijeva od svojih romana ne možda filozofiju ili psihoanalizu koliko načelno nezaključivu lekciju iz psihopolitike.

CITIRANA LITERATURA

Auerbach, Erich 1959. *Mimesis. Dargestellte Wirklichkeit in der abendländischen Literatur*. Bern: Francke.

Austen, Jane 1959. *Jane Austen's Letters*. Ur. R. W. Chapman. London: Oxford UP.

Austen, Jane 2006. *Pride and Prejudice*. Ur. Pat Rogers. Cambridge: Cambridge UP.

Barchas, Janine 2008. "Mrs. Gaskell's *North and South*: Austen's Early Legacy", u: *Persuasions*, 30, 53–66.

Booth, Wayne C. 1983. *The Rhetoric of Fiction*. Chicago, London: The U of Chicago P.

Bove, Alexander 2007. "The 'Unbearable Realism of a Dream': On the Subject of Portraits in Austen and Dickens", u: *English Literary History*, 74, 655–679.

Cain, P. J. i A. G. Hopkins 1986. "Gentlemanly Capitalism and British Expansion Overseas I: The Old Colonial System, 1688–1850", u: *The Economic History Review*, 39, 4, 501–525.

Cain, P. J. i A. G. Hopkins 1987. "Gentlemanly Capitalism and British Expansion Overseas II: New Imperialism, 1850–1945", u: *The Economic History Review*, 40, 1, 1–26.

Cavell, Stanley 1996. *Contesting Tears. The Hollywood Melodrama of the Unknown Woman*. Chicago, London: The U of Chicago P.

Deleuze, Gilles 1993. *Empirisme et subjectivité*. Paris: Presses Universitaires de France.

Deleuze, Gilles 2004. *Desert Islands and Other Texts 1953–1974*. Ur. David Lapoujade. Prev. Michael Taormina. Los Angeles, New York: Semiotext(e).

Deleuze, Gilles i Claire Parnet 1996. *Dialogues*. Paris: Flammarion.

Freud, Sigmund 1992. *Das Ich und das Es. Meta-psychologische Schriften*. Frankfurt am Main: Fischer.

Freud, Sigmund 2008. *Zaručnica pisma*. Prev. Dubravko Torjanac. Zagreb: Disput.

Hunt, Lynn 2008. *Inventing Human Rights: A History*. New York, London: Norton.

Jakobson, Roman 1987. *Language in Literature*. Ur. Krystyna Pomorska i Stephen Rudy. Cambridge (Mass.): Harvard UP.

Johnson, Claudia L. 1995. *Equivocal Beings. Politics, Gender, and Sentimentality in the 1790s. Wollstonecraft, Radcliffe, Burney, Austen*. Chicago, London: The U of Chicago P.

Jukić, Tatjana 2012. "Freudov Dickens", u: *Vijenac*, 490-491, 26.

Lodge, David 1991. "Introduction", u: *Jane Austen, Emma. A Casebook*. Ur. David Lodge. London: Macmillan, 11–26.

Miller, D. A. 1989. *Narrative and Its Discontents. Problems of Closure in the Traditional Novel*. Princeton: Princeton UP.

Miller, D. A. 2005. *Jane Austen, or The Secret of Style*. Princeton: Princeton UP.

Osterhammel, Jürgen 2014. *The Transformation of the World: A Global History of the Nineteenth Century*. Prev. Patrick Camiller. Princeton: Princeton UP.

Said, Edward 2003. "Introduction", u: Erich Auerbach. *Mimesis. The Representation of Reality in Western Literature*. Princeton: Princeton UP, i–xxiv.

Schwanitz, Dietrich 2000. *Teorija sistema i književnost. Nova paradigma*. Prev. Sead Muhamedagić. Zagreb: Naklada MD.

Tanner, Tony 1986. *Jane Austen*. London: Macmillan.

Todd, Janet 2006. *The Cambridge Introduction to Jane Austen*. Cambridge: Cambridge UP.

Trilling, Lionel 1957. "Emma", u: *Encounter*, lipanj, 49–59.

Watt, Ian 1957. *The Rise of the Novel. Studies in Defoe, Richardson and Fielding*. Berkeley: U of California P.

SUMMARY

JANE AUSTEN AND THE NINETEENTH-CENTURY NOVEL: THE EDUCATION OF THE FOCALIZING CONSCIOUSNESS

Jane Austen's novels seem to be specimen stories of containment and regulation. Indeed, Austen articulated a turning point in the history of the novel by processing the narrative excesses of the eighteenth-century novel into an educated narrative intelligence, whose coherence resides in the invention of the focalizing consciousness. The focalizing consciousness keeps the novel together by attracting different narrative excesses to itself, as an instance where the boundary keeps breaking between the narrator and the story, so that the excess is contained in this break, now as a demand that a subjectivity be forged with a sole purpose of translating excess into education.

Pride and Prejudice (1813) may be critical in this sense, because it is in this novel that Austen mobilizes her focalizing consciousness not merely around the processing of narrative excess into education, but also around an insight that excess remains residual to an education thus conceived, now as an excess in the very intelligence that is instrumental to this process. The title indicates as much, because both pride and prejudice point to an excess in the intellectual processes and to an overvaluation of consciousness. This suggests that the subjectivation invoked by the novel does not coincide fully with the novel's constitution, and that an emphatic narrative emancipation runs parallel to the invention of the focalizing consciousness: this being how the novel is identified as a privileged site of modern psychopolitics in the nineteenth century.

Key words: Jane Austen, *Pride and Prejudice*, the novel, the focalizing consciousness, metonymy, psychopolitics